

Uluslararası İlişkilerde Caydırma Teorisi

Emre GÜNDOĞDU*

Öz

Caydırıcılık, kabul edilemez ölçüde sonuçlar doğuracağı tehdidinde bulunmak suretiyle, potansiyel rakipleri belirli bir davranış tarzını devam ettirmekten vazgeçirmeye dayalı bir stratejidir. Klasik caydırma teorisi, “*rasyonalite*” ve “*tehditlerin inandırıcılığı*” gibi bir dizi varsayıma dayanmaktadır. Tehditlerin inandırıcılığı, nükleer caydırıcılık için merkezi bir konumdadır çünkü tehdit edilen aktör rakibinin bu tehdidi gerçekleştireceğine inanmalıdır. Diğer yandan, caydırıcılık belirli bir hareket tarzının olası sonuçlarını değerlendirmek açısından, maliyet-fayda analizi yapabilen rasyonel aktörleri gerektirmektedir. Son yıllarda, birçok araştırmacı caydırıcılığın kavrayışa ilişkin unsurları içeren ve ampirik kanıta dayanmayan bir teori olduğunu öne sürmüştür. Buna göre, aktörler büyük ölçüde birbirinden ayrışan değer sistemlerine sahipse bir rakibi caydırmak neredeyse imkansız olacaktır. Tehdidin veya rasyonalitenin anlamını tanımlamak konusunda, aktörler birtakım ortak anlayışları paylaşmak zorundadırlar. Bu makale caydırma teorisini yeniden gözden geçirerek, caydırıcılık kavramının günümüzdeki mevcut konumunu değerlendirmektedir.

Anahtar kelimeler: Caydırıcılık, Soğuk Savaş, Nükleer strateji, Rasyonalite, Oyun teorisi

Deterrence Theory in International Relations

Abstract

Deterrence is a strategy attempts to persuade potential opponents not to pursue a particular course of action by threatening unacceptable consequences. Classical deterrence theory is based upon a number of assumptions including “*rationality*” and “*credibility of threats*”. Threat credibility is central to nuclear deterrence because threatened actor has to believe that the threatening actor would carry out her threat. On the other hand, deterrence requires rational actors that able to conduct cost-benefit analysis to evaluate the possible outcomes of a particular course of action. In recent years, many scholars have argued that deterrence is a theory containing various conceptual elements and not based on empirical evidence. Accordingly, if actors have broadly divergent value systems it will be almost impossible to

---

* Doktora Adayı, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-posta: emregundogdu.akdeniz@gmail.com

deter an opponent. To identify the meaning of threat or rationality, actors have to share some common understandings. This article reviews deterrence theory with the purpose of evaluating the current status of the concept of deterrence.

Keywords: deterrence, Cold War, nuclear strategy, rationality, game theory

Giriş

Caydırma teorisi ilk olarak matematikçi ve sosyal bilimciler tarafından sistematik ve bilimsel hale getirildiğinde, politik güç ilişkilerinin maliyet-fayda analizi yapabilen rasyonel politik karar alıcılar tarafından yürütüldüğü varsayılmaktaydı. İnsanların son derece rasyonel olduğu öncülüne dayanan bu anlayış, karar alıcıların duyguları ve perspektiflerini geri plana ittiği gerekçesiyle eleştiriye uğramaktadır. Eleştirel yaklaşımlar, genellikle ortak mantığın evrenselliğine karşı çıkararak politika yapım sürecini açıklarken karar alıcıların kişiliklerini, ideolojilerini ve yerel kültürlerini göz önünde bulunduran kültürcü bir anlayışı savunmaktadır. Konstrüktivist uluslararası ilişkiler teorilerinin ortaya çıkışıyla birlikte rasyonel caydırma teorisi, gerek kimliğin amaçlar ve normlar üzerindeki etkisini göz ardı etmesi gerekse de öznelerarası kavrayışın rolünü ve sosyal gerçekliğin inşa edilen doğasını önemsememesi sebebiyle eleştiriye uğramıştır.

Günümüz güvenlik çağında caydırıcılığın işlerliği konusundaki şüphecilik, teorinin Soğuk Savaş sonrası etkin hale gelen yeni aktörlerin davranışlarını hesaplayıp hesaplayamayacağı endişesinden kaynaklanmaktadır. Karşılaştırmalı vaka çalışmaları, özellikle psikolojik ve kültürel sınırlamalardan dolayı caydırıcılığın çoğu zaman teorisyenlerin öngördüğü şekilde işlemediğini ortaya koymaktadır. Kriz durumlarında karar alıcılar, yanlış hesaplamalara dayalı psikolojik ve kültürel önyargılarla caydırıcılığın temel aksiyonlarıyla çelişen davranışlarda bulunabilmektedir. Bu çalışma, teori inşa düzeyindeki tüm bu zorluklar sebebiyle Soğuk Savaş sonrası bir analitik kavram olarak önemini yitirmiş görünen caydırıcılık anlayışının günümüz şartlarındaki işlerliğini gözden geçirmektedir.

Caydırma Teorisinin Tarihsel Gelişimi

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce strateji çalışmalarına sivil katılım, savaş olgusunun "genel çalışmalara bırakılacak kadar önemli" olduğunu gözler önüne seren Birinci Dünya Savaşı'nın korkunç maliyetlerine rağmen minimum düzeyde kalmıştır. Siviller, askeri planlamalara yaygın bir biçimde ilk olarak, Walt'un (1991) deyimıyla güvenlik çalışmalarının "*İlk Dalgası*" veya "*Altın Çağı'm*" sahneye koyan İkinci Dünya Savaşı boyunca dahil olmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki nükleer devrim, güvenlik çalışmaları üzerinde büyük bir etki oluşturmuş ve araştırmacılar bu sürecin etkilerini anlamlandırmaya yoğunlaşmışlardır. Nükleer silahların güvenlik çalışmaları üzerindeki muazzam etkisiyle birlikte temel stratejik sorular devletlerin kitle

imha silahlarını politikanın enstrümanları olarak nasıl kullanabileceği üzerine odaklanmıştır (Walt, 1991: 213-214).

1948 yılında Birleşik Devletler Hava Kuvvetleri'ne bağlı olarak kurulan ve kısa bir süre sonra, Soğuk Savaş'ın yarattığı sorunlara odaklanarak, disiplinler arası faaliyet gösteren sivil bir düşünce kuruluşuna dönüşen “*Project Research and Development*” (*RAND Corporation*), atom silahlarına dayalı olarak caydırıcılık kavramının gelişiminde merkezi bir rol oynamıştır (Long, 2008: 1). Caydırıcılık literatürünün büyük ölçüde “*RAND Corporation*” bünyesinde çalışmalar yürütmüş bulunan Bernard Brodie, Hermann Kahn, Thomas Schelling, Glenn Snyder, Albert Wohlstetter gibi Soğuk Savaş düşünürleri tarafından geliştirildiğini belirtmek gerekir (Powell, 2003: 87). Dönemin Birleşik Devletler Başkanı John F. Kennedy'nin 1961 yılında Robert McNamara'yı Savunma Bakanı olarak atamasıyla birlikte, caydırıcılık sözü edilen bilim adamlarının çalışmaları doğrultusunda Amerikan stratejik politikasının merkezi haline gelmiştir (Levine ve Levine, 2006: 607).

Soğuk Savaş'ın başlangıcında, “*Manhattan Projesi*”¹ fizikçileri, atom silahını ilk darbeyi indirenin savaşı kazanacağı, sivil halkı ve sanayi merkezlerini hedef alan bir baskın ve terör silahı olarak tanımlamışlardı. Fakat 1957 yılında Sputnik füzesinin fırlatılması, Sovyetler'in kıtalararası menzil kabiliyetine sahip füzeler (*ICBM*) üretebileceğini göstermiş ve böylece fizikçiler çatışan tarafların birbirlerini yok edebileceği bir nükleer felaket tablosu çizmişlerdi. Buna göre, ilk darbeyi alan taraf buna karşılık verebilir ve çatışma bir nükleer felakete dönüşebilirdi. Söz konusu iki durum, birbirinden bağımsız iki ayrı senaryo gibi ele alındığı için ortaya bir çelişki çıkmaktaydı. Çünkü atom silahı kesin sonuç alınabilecek bir baskın silahı ise karşı tarafın buna karşılık vermesi ve dolayısıyla çatışmanın nükleer bir felakete sürüklenmesi mümkün değildi (Karaosmanoğlu, 1996: 330; Yost, 2011: 1402-1403). Doğa bilimcileri, süper güçlerin merkezi bir otoritenin denetimi altında silahsızlanmaya gitmemesi durumunda nükleer bir felaketi kaçınılmaz görmüşlerse de; Brodie (1946), bir devletin nükleer karşılık verme yeteneğini elinde bulundurarak olası bir nükleer saldırıyı caydırabileceğini belirtmiştir. Bu yaklaşım, nükleer silahların ortaya çıkışından önce askeri stratejinin temel amacının savaşların kazanılması olduğunu, kitle imha silahlarına sahip rakipler karşısında ise temel stratejinin savaşların önlenmesi olacağını ortaya koymuştur (Howard, 1981: 3; Bates ve McHorney, 2000: 111-112).

Nükleer güvenlik konusundaki erken dönem araştırmaların en büyük endişesi, kitle imha silahlarının kullanılması durumunda ortaya çıkacak sonuçların katlanılmasının imkansızlığı olmuştur. Diplomatlar ve bilim insanları uluslararası politikanın nükleer gücün gölgesi altında şekillendiğini anlamışlar ve nükleer çağın ortaya çıkışından bu yana atom silahı rekabetini dizginleme konusundaki teorik çalışmalara ağırlık vermişlerdir. Bu çerçevede, nükleer felaket tablosu çizenlerin aksine iyimser teorisyenler nükleer silahların caydırıcılığından hareketle devletlerin güvenlik politikalarının birbirini dengeleyeceğini iddia etmişlerdir (Gartzke ve Jo, 2009: 209-211).

1 Manhattan Projesi, nükleer silah geliştirilmesiyle ilgili araştırma ve çalışma yapmak üzere, 1942 yılında Birleşik Devletler, İngiltere ve Kanada tarafından başlatılan bir projedir.

Bu yaklaşım ilk olarak Wohlstetter'ın (1958) ortaya koyduğu “ilk vuruş” ve “ikinci vuruş” kapasitesine dayalı misilleme yeteneğine dayandırılmıştır. “İlk vuruş kapasitesi”, bu yeteneğe sahip olan tarafın karşı tarafın misilleme kapasitesini yok edebileceğini ve bu süreçten minimum zararla çıkabileceğini ifade etmekteydi. “İkinci vuruş kapasitesi” ise karşı tarafın ilk vuruşundan sonra misilleme araçlarının tamamen tahrip olmaması, diğer bir deyişle bu araçların kurtarılabilmesi neticesinde ilk vuruşu yapana karşı bir ikinci vuruş yapabilme yeteneğini ifade etmekteydi. Wohlstetter'a göre, nükleer dengenin istikrarı ancak ikinci vuruş gücüne sahip olmakla mümkündür (Paret, 1986: 753). Diğer bir deyişle, bir ilk vuruşu caydırmak için bir ikinci vuruş kapasitesine sahip olunmalıydı. Böylece bir caydırıcılık paradoksu olarak insanlara zarar verme yeteneği barışa yol açarken, rakibin silahlarını tümüyle yok etme yeteneği savaş riskini arttırmaktaydı (Sent, 2007: 463).

1950'lerde Schelling, Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği'nin hem çatışan hem de ortak çıkarları olduğunu belirtmiş, “nükleer caydırıcılık”, “kriz yönetimi”, “sınırlı savaş”, “silahların kontrolü”, “baskı ve zorlayıcı ikna” gibi stratejik durumları pazarlık süreci çerçevesinde ele alarak oyun teorisini kullanmıştır (Russett vd., 2006: 250-251; Sent, 2007: 455-471). Schelling'in oyun-teorik yaklaşımı, sosyal etkileşimlerin hem ortak hem de çatışan çıkarları kapsayan oyun modelleri ile analiz edilebileceğine dair yeni bir anlayışı ortaya koymuştur. Karar verme süreçlerini güvenlik analizlerinin merkezine yerleştiren bu anlayış, aktörlerin tutarlı bir değerler sistemi içinde soğukkanlı bir şekilde fayda ve maliyetlerini hesaplayabilecekleri varsayımından dolayı eleştiriye uğramıştır (Field, 2004: 74).

Schelling'in (1960), rakibi uzlaşmaya zorlamak için tırmanma riskini göze alarak durumun bir dereceye kadar kontrol dışına çıkmasına göz yuman yaklaşımı, riskleri minimize etmek yerine zorlayıcı etkiyi maksimize etmeyi öngörmekteydi (Schelling, 1960: 200). Benzer şekilde Kahn (1965), nükleer silahların müzakerenin bir biçimi olarak nasıl kullanılabilceği konusunda çalışmalar yürütmüştür. Kahn, her bir basamağı rakiplerin birbirine yönelik askeri faaliyetlerindeki bir artışı simgeleyen ve her bir tarafın bir sonraki basamakta tırmanma üstünlüğünü elde etmeye çalışarak rakibe vazgeçmek konusunda sorumluluk yükleyen bir “tırmanma merdiveni” metaforu geliştirmiştir. “Güç gösterisi”, “askeri-lokal nükleer savaş”, “sivil tahribat saldırısı” gibi basamaklardan oluşan bu model, rakibin kararlarını ve isteklerini manipüle etme konusunda nükleer silah kullanımı tehdidinin kontrollü bir biçimde yürütülebileceği varsayımına dayanmaktaydı. Kahn'ın yaklaşımı, farklı stratejik kültürlere sahip aktörlerin rakibin bir tırmandırıcı eylemini yanlış algılayabileceği ve çatışmanın global ölçekte bir nükleer savaşa kadar uzanabileceği gerçeğinden hareketle eleştiriye uğramıştır (Kane ve Lonsdale, 2012: 208-209). Ayrıca bu tartışmalar nükleer savaşın ne kadar hesaplanabilir ve toleransla karşılanabilir hale getirilirse saldırının da o kadar olası hale gelebileceğine dair yeni tartışmaları gündeme getirmiştir (Kissinger, 2000: 677-678).

Bu süreçteki temel tartışma, ikinci vuruş yeteneğine dayalı topyekûn nükleer savaşı ifade eden “Karşılıklı Mahvolma” (*Mutual Assured Destruction: MAD*) mantığı ile olası bir nükleer savaş daha hesap edilebilir ve daha az tahribat yapacak boyutlara indirmeyi hedefleyen “Esnek Karşılık”

(*Flexible Response: FR*) mantığı arasındaki farklılık üzerinde şekillenmiştir. *FR* stratejisi, Birleşik Devletler'e veya müttefiklerine karşı gerçekleştirilecek olası bir saldırıya karşı verilecek tepkiyi nükleer seçenekle sınırlandıran yaklaşımın aksine, düşman faaliyetlerine uygun düzeyde karşılık vermeyi öngören bir savunma stratejisi olarak ortaya atılmıştır. Buna göre, mevcut seçenekler olası bir konvansiyonel saldırı karşısında konvansiyonel silahlarla karşılık verilmesini, başarısız olunması durumunda taktik nükleer silahların sınırlı şekilde kullanılmasını ve son olarak büyük ölçekli topyekûn nükleer saldırının gerçekleştirilmesini içermektedir. Birleşik Devletler'in düşük yoğunluklu seçenekleri elinde bulundurması ve bu çerçevede bu seçenekleri değerlendirmesinin daha olası olduğunun bilinmesi ise caydırıcılığın inandırıcılığını arttıracaktı (Kane ve Lonsdale, 2012: 207). *FR* stratejisini savunanlar, rakipten taviz elde etmenin bir aracı haline gelen "*felaket sonucundan*" nasıl kaçınılacağı sorusuna odaklanmışlardı. *MAD* savunucuları ise paradoksal bir şekilde "*istikrar*" olgusunu dünyanın bütünüyle istikrarlı olmadığı; bir şeylerin bir şekilde kontrol dışına çıkabileceği inancının bir ürünü olarak görmekteydiler (Hynek, 2010: 436-437; Art ve Waltz, 1983: 501). Tırmanma riskinin sınırlandırılabilirliği ve kontrol edilebilirliği tartışmaları bağlamında *FR* savunucuları, korkunç risklerden kaçınma konusunda karar yapıcılara güvenebileceğini düşünmezken; *MAD* savunucuları ise devlet adamlarının ihtiyatlı olduklarını düşünmekteydiler. Diğer yandan, her ne kadar topyekûn nükleer savaş düzeyinde denge istikrarlıysa da, taraflar şiddetin daha düşük düzeylerinde kışkırtma ve çeşitli askeri casusluk vb. gibi faaliyetlerle meşgul olma konusunda nispeten özgürdü (Waltz, 1983: 500-502). Diğer bir deyişle, nükleer denge süper güçler arasındaki doğrudan bir savaş olasılığını azaltmakta fakat dolaylı çatışma olasılığını arttırmaktaydı. Snyder (1965), bu durumu "*istikrar-istikrarsızlık paradoksu*" olarak tanımlamıştır. İki süper güç gerek nükleer gerekse de konvansiyonel olarak karşı karşıya gelmekten kaçınmakta fakat iki rakip arasındaki doğrudan çatışmanın yerini vekalet savaşları almaktaydı (Krepon, 2001: 1-2). Kore ve Vietnam savaşları, kitle imha silahlarına sahip olmayan devletlerin rakiplerinin nükleer yeteneklerinden çekinmediğini; bu tür durumlarda konvansiyonel yeteneğin daha inandırıcı ve etkili bir caydırıcı unsur olduğunu göstermişti (Gerson, 2009: 35). Vietnam savaşı, Schelling'in "*sınırlı savaş*" konsepti doğrultusunda kontrollü tırmanma stratejisine dayalı olarak yürütülmüş; rakibin belirli bir noktada müzakereyi kabul edeceği varsayımına dayalı şekilde bir "*aşamalı tırmanma*" öngörülmüştü. Ne var ki Schelling'in McNamara'ya üç hafta içinde bir sonuç elde edileceğini belirtmesinin üzerinden üç yıl geçmesine rağmen durum daha da kötüleşmekteydi (Sent, 2007: 464-465).

Bu durum karşısında Richard Nixon yönetimi (1969), düşmanlarına irrasyonel görünerek Kuzey Vietnam yönetiminin Birleşik Devletler'in her türlü ölümcül sonuca katlanmak pahasına ölçsüz bir güçle saldıracağına inandırılmasına; diğer bir deyişle, Amerikan Başkanının davranışlarının çılgınca ve öngörülemez olduğu konusunda bir imaj çizilmesine dayanan "*çılgın adam teorisine*" başvurdu (Birch, 1985: 147-148). Bu doğrultuda Nixon, hedeflerine ulaşmak için her türlü bedeli ödemeye hazırmış gibi görünecekti; fakat rakipleri gerçekten de kendi hedeflerine ulaşmak için her türlü bedeli ödemeye hazır olunca bir sonuca ulaşamamıştı (Welch, 2005: 154).

Jimmy Carter dönemine gelindiğinde konvansiyonel savaş resmi stratejik doktrin olarak *MAD*'in yerini almış, sonrasındaki Ronald Reagan yönetimi de Pentagon planlamacılarının gerekli görmesi

üzerine konvansiyonel güçleri arttırmak için geniş miktarlarda harcama yapmıştır (Lebow ve Stein, 1995: 160). Reagan yönetimi (1983), düşmanın fırlattığı nükleer füzelerin hedefine ulaşmadan havada önlenip imha edilmesi üzerine planlanan bir program olan “*Stratejik Savunma Girişimi’ni*” (*The Strategic Defense Initiative: SDI*) başlatarak MAD anlayışının gerektirdiği saldırı tehdidine dayalı bir anlayıştan savunma yeteneğine dayalı bir sisteme geçiş yapmaya çalışmıştır. Sovyetler Birliği ise *SDI*’yi nükleer istikrarı bozucu bir tehdit olarak görmüştür çünkü bir devletin savunma yeteneği rakibin misilleme yeteneğini bertaraf etmiş olacağından, Birleşik Devletler’in savunma yeteneği arttıkça düşmanlarına saldırı yeteneğini kullanma isteği de doğal olarak artacaktı (Charles, 2015: 471; Powell, 1990: 174-175).

Soğuk Savaş sonrası dönemde ise 11 Eylül saldırılarına kadar caydırıcılık konusunda çok az çalışma söz konusu olmuştur. Bu çalışmalar özellikle nükleer düzeydeki devletler arasındaki ilişkilere odaklanmıştır. 11 Eylül saldırıları ise hedefleri doğrultusunda intihar saldırıları düzenleyen, şehit olmanın önemli bir rol oynadığı din veya ideolojiler tarafından motive edilen ve misilleme yapmak için bir “*cevap adresi*” olmayan teröristlerin caydırılması konusunu gündeme getirmiştir (Davis ve Jenkins, 2002: 4).

Terörizmi caydırma konusunda üç yaklaşım ortaya çıkmıştır. Birinci yaklaşım “*dolaylı caydırıcılık*” olup, terörist organizasyonların kendisini değil, ona destek olan üçüncü tarafları baskı altına almayı hedeflemektedir. Davis ve Jenkis (2002), El Kaide üzerine yaptıkları çalışmada bir terör örgütünün tek başına bir oluşum olarak görülmesinin hata olacağını ve örgütlerin, liderleri, askeri planlamacıları, finansörleri, lojistik destekçileri, savaşanları, toplumsal tabanından örgüte istihdam sağlayan görevlileri, kendisini destekleyen tabanı ve diğer dini ve ideolojik figürleri kapsayan bir “*sistem*” olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede, kişi düzeyinde belirli bir örgüt liderinin caydırılması mümkün görünmese bile, sistemin diğer unsurlarının (terörü destekleyen devletler ve finansörler vs.) caydırılabileceği varsayılmaktadır. İkinci yaklaşım olan “*yadsıma yoluyla caydırıcılık*” ise devletlerin terör taktikleri karşısında herhangi bir biçimde taviz vermeyeceğine yönelik kararlılığı konusunda rakiplerini ikna ederek bu tarz saldırıları denemek için çok maliyetli kılmasıdır. Bu çerçevede, teröristlerin her ne kadar yaşamlarını riske atmak konusunda dahi istekli de olsalar, operasyonel başarısızlık şansları çok yüksek olan ve olumlu sonuç alamayacaklarını bildikleri bir saldırıya girişmekten caymış olacakları varsayılmaktadır (Wenger ve Wilner, 2012: 22-25). Belirtmek gerekir ki bu tehdit, rakibi mağlup etmeyi gerektirmeyen savunmaya yönelik bir stratejidir (Gerson, 2009: 40). Örneğin Birleşik devletler anti-terörizm politikasının sütunlarından biri de, elinde rehine bulunduran teröristlerle asla görüşmemek ve taviz vermemektir (Ginges, 1997: 171). İsrail gibi ülkelerce de benimsenen bu “*asla-görüşmeme*” tavrının mantığı, bu politikaya bağlı kalındığı takdirde hiçbir şey elde edemediğini gören teröristlerin rehin almayı bırakacağı fikrine dayanmaktadır. Ancak bazı durumlarda, yeterince önemli görülen şahısların güvenliği söz konusu ise –Reagan yönetiminin “*1985-86 İrangate skandalı*” olarak bilinen süreçte rehinelere serbest bırakılması karşılığında silah takası yapması örneğinde görüldüğü gibi- hükümetler asla-görüşmeme taahhüdünden taviz verebilmektedir. Çünkü bazı durumlarda taviz vermemenin tahmin edilen maliyeti taviz vermenin maliyetini aşabilmektedir (Sandler ve Arce, 2003: 320-321). Üçüncü yaklaşım olan

“cezalandırma yoluyla caydırıcılık” konusunda ise terörizme karşı doğrudan bir caydırıcı tedbir olarak misilleme tehditlerinin etkili olup olmayacağı tartışılmaktadır. Örneğin Steinberg (2001), 11 Eylül saldırıları sonrasında, radikal liderlerin eylemlerinin maliyet ve faydaları üzerine değerlendirme yapmaları için terörizm destekçilerinin bulunduğu bölgelerde belirlenen hedeflere saldırmanın gerekli olduğunu belirtmekteydi. Steinberg, bu saldırıların teröristler açısından maliyetleri yükseltecek şekilde aşırı “ölçsüz” ve “orantısız” görünmesi gerektiğini belirtmektedir (Wenger ve Wilner, 2012: 28).

Gerek cezalandırmaya gerekse de yadsımaya dayalı caydırıcılık stratejileri teröristlerin şiddete dayalı faaliyetlerinden elde etmeyi umdukları faydayı ortadan kaldırmaya çalışarak caydırılabileceğine dair gerçekçi olmayan bir öncüle dayandığı iddiasıyla eleştirilmektedir. Bu eleştiri sadece teröristlerin kesin olarak irrasyonel olmalarından dolayı değil, aynı zamanda başarıyı tutarlı bir ölçütle ele almamalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü birçok terörist kendi eylemlerini devletlerin nasıl tepki verdiğine dikkate almaksızın verimli bulabilmektedir (Abrahms, 2014: 2-3). Asimetrik savaş çağında ana stratejik problem, “misilleme” ve “kendini-sınırlamanın” her ikisinin de eşit derecede başarısız stratejiler olmasıdır. Zayıf tarafa karşı güç kullanmak onun sosyal gücünü, yerel ve uluslararası gözlemciler önündeki başarısının inandırıcılığını arttırmaktadır. Karşılık vermemek ise zayıflık olarak algılanmakta ve daha fazla saldırganlığa davetiye çıkarmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan bu yeni durum, caydırıcılığa başvurmayı deneyen devletler açısından bir “caydırıcılık tuzağı” yaratmaktadır (Adler, 2009: 85-100).

Günümüzde caydırıcılık çalışmaları ilk dönem çalışmalarda olduğu gibi teorik tartışma geliştirmek yerine strateji geliştirmeye yönelmiştir. Bu çalışmaları önceki çalışmalardan ayıran en önemli özellik, devletler arası ilişkilerin dışına çıkarak terörizme odaklanmasıdır (Aydın ve Ereker, 2012: 68).

Caydırma Teorisinin Temel Varsayımları

Caydırıcılığın başarılı bir biçimde işleyebilmesi için potansiyel bir saldırganın kendisine misilleme yapılacağı konusunda rakibinin tehdidini inandırıcı bulması gerekmektedir (Danilovic, 2001: 341). Diğer yandan, hem caydıran hem de caydırılan aktör tasarlanan hareket tarzının görece lehte ve aleyhte sonuçlarını değerlendirebilmek için çeşitli maliyet-fayda analizleri yapabilmelidir. Bunun gerçekleşmesi ise rasyonel karar verebilecek ve rasyonel davranışı benzer çizgiler çerçevesinde tanımlayabilecek uygun karar alıcıların varlığına bağlıdır. Bir caydırıcılık etkileşiminden söz edebilmek için, “caydıran” ve “caydırılan” olmak üzere caydırıcı ilişki içerisinde olduğunu kabul eden tarafların varlığı gerekmektedir.² Diğer bir deyişle, belirli bir davranış tarzı benimsendiği

2 Örneğin dönemin Britanya Savunma Bakanı John Nott, 1982 yılında Britanya'nın Arjantin ordusunu Falkland Adaları'nı işgalden caydırmakta niçin başarısız olduğu bir soru üzerine, “böyle bir caydırıcı ilişkinin farkında olmadığını, Falkland Adaları'nı bir işgalden caydırmanın hiç aklından geçmediğini, işgal gerçekleşmeden dört gün öncesine kadar bunun gerçek bir tehdit olarak görülmediğini” belirtmiştir (Dorman vd., 2005: 18).

takdirde bunun birtakım sonuçlar doğuracağına farkında olan taraflar arasında bir çeşit bilişsel bağlantı bulunması gerekmektedir (Dowding, 2011: 143).

Tehditlerin İnandırıcılığı

Caydırma teorisyenlerine göre, caydırıcılığın başarısı tehditlerin potansiyel saldırganlara inandırıcı gelmesine bağlıdır. Tehditlerin inandırıcılığı bağlamında, “askeri kapasite”, “sinyalizasyon ve pazarlık gücü”, “itibar” ve “tehlakedeki çıkarlar” olmak üzere dört anahtar faktörden söz edilebilir (Huth, 1999: 25-48).

Caydırıcılığın gerçekleşebilmesi için devletler silahlı bir çatışmada saldırganın üzerine kayda değer maliyetler yükleyebilecek bir “askeri kapasiteyi” elinde bulundurmalıdır. Bir tehdidin inandırıcı olarak dikkate alınabilmesi için saldırganın rakibinin mevcut askeri gücünü kullanmakta kararlı olduğuna inanması gerekmektedir. Teorisyenler, bu tehditlerin iletilebilmesi için ise diplomatik açıklamalar, çeşitli demeçler ve savaş dışındaki her türlü askeri girişim yoluyla rakiplere risk alma konusunda kararlı olduğunu ileten mesajlardan oluşan birtakım “maliyetli sinyallere” ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir (Lieberman, 2013: 236).

Caydırma teorisyenleri manipüle edilebilen ve bu sebepten inandırıcı olmayabilen “sinyaller” ile manipüle etmenin oldukça maliyetli olduğu ve bu sebeple özünde inandırıcılık taşıyan “sinyaller” arasındaki ayrıma odaklanmaktadır (Kydd, 2015: 149-151). Bu yaklaşıma göre, bir tehdit sinyali gönderme eylemi ancak maliyet yarattığında inandırıcı hale getirilebilir; çünkü gönderici aslında tehdidi gerçekleştirmek istemiyorsa, maliyete maruz kalmak konusunda isteksiz olacaktır. Dolayısıyla inandırıcı olabilmek için bir tehdidin gerçekte niyetli olmayan aktörün cesaret edemeyeceği birtakım maliyet ve riskleri içermesi gerekmektedir (Huth, 1999: 25-48).

“İtibarı” rolüne ilişkin olarak ise caydırıcılık literatüründe bir aktörün geçmişteki davranışının, gelecekteki davranışının güvenilir bir belirleyicisi olup olmadığına ilişkin tartışmanın devam ettiğini belirtmek gerekir (Miller, 2003: 40-78). İtibar, “bir özellik veya yeteneğin diğer insanlar tarafından tanınması” olarak tanımlanabilir. Devletler cesur, kararlı, umursamaz, güvenilmez, esnek, güvenilir, irrasyonel, tahmin edilebilir, savaşçı, zorba veya blöfçü oldukları konusunda itibara sahip olabilirler. Caydırıcılık literatüründe itibar olgusu genellikle bir “sahiplik” konsepti biçiminde ele alınmaktadır. Örneğin Schelling, “Sovyetler’in Birleşik Devletler’in davranışları hakkındaki beklentilerinin, Birleşik Devletler’in sahip olduğu en değerli varlık” olduğunu öne sürmekteydi. Snyder ve Diesing de (1977), kazanılabilecek ve tekrarlanan örneklerle depolanabilecek bir “kararlılık kredisinden” söz etmişlerdir. Fakat bu yaklaşımlar, bir aktörün nasıl davrandığının herkesçe aynı şekilde yorumlanarak söz konusu davranıştan aynı çıkarsamayı yaptığını varsaymaktadır. Ne var ki bir aktörün olası niyetini değerlendirmek kompleks bir çıkarsama problemidir. İtibarın sahip olunan değil, diğerlerinin algısına dayanan bir konsept olduğu düşünüldüğünde, aktörlerin kendi itibarlarını anlamak için diğerlerinin algıları konusunda çalışma yapması gerektiği belirgin hale gelmektedir (Mercer, 1996: 22-33).

“Çıkarlar” konusunda ise bir anlaşmazlıkta yüksek çıkara sahip devletlerin güç kullanımı

konusunda oldukça istekli olduğu ve bu çıkarları güvenceye almak için askeri kayıplara katlanmayı göze alacakları; hayati derecede önemli olmayan çıkarlar konusunda ise daha isteksiz olacakları düşünülmektedir (Toft, 2001: 96). Diğer bir deyişle, elde edilecek çıkara ilişkin maliyet ve fayda algılamaları birçok sebepten dolayı farklı olabilmekte; peşinde koşulan çıkara ilişkin ilginin boyutu ise risk alma konusundaki gönüllülük veya maliyete katlanmanın derecesini belirlemektedir (Roehrig, 2006: 20-21). Örneğin Joynt ve Corbett (1978), ülke topraklarının savunmasından başlayıp açıkça tanımlanmış nüfuz kürelerine veya müttefik topraklarına inerek diğer çıkarların savunmasında sifıra yakın seviyeye düşen bir “inandırıcılık eğrisinden” söz etmektedir. Buna göre bir devletin tepki verme olasılığı doğrudan saldırı türleri karşısında diğerlerine göre daha muhtemeldir; devletlerin inandırıcılığı çatışma konularına göre değişime uğrayacaktır (Kilgour ve Zagare, 1991: 308-312).

Danilovic de (2002), inandırıcılığı güç ve bölgesel çıkarlar gibi faktörlerle ilişkilendirmekte; Schelling başta olmak üzere klasik caydırma teorisyenlerinin “baskı” ve “zorlayıcı ikna” gibi stratejileri kullanarak inandırıcılığı ayakta tutma girişimlerinin gerçekçi olmadığını belirtmektedir (Quackenbush, 2011: 754-755). Kilgour ve Zagare ise (1991) vaka analizlerine dayalı fikir yürütmelerin teori inşa düzeyinde yer almaması gerektiğini belirtmektedir (Kilgour ve Zagare, 1991: 307). Benzer şekilde Quackenbush (2011), inandırıcılık olgusunu devletlerin içsel dinamikleriyle açıklamanın geleneksel caydırma teorisi ile caydırıcılığın nicel analizleri arasında bir bölünmeye işaret ettiğini öne sürmektedir. Ona göre, nicel çalışmalar genel olarak rasyonel caydırma teorisini test etmeyip bağımsız olarak geliştirilen hipotezleri sınamaktadır (Quackenbush, 2011: 754-755). Zagare ve Kilgour (2000), tehditlerin sadece devletlerin çatışmayı geri adım atmaya tercih ettiği ölçüde inandırıcı olduğunu belirterek inandırıcılığı bir devletin çatışma ve vazgeçme arasındaki tercihinin bağlı kılmaktadır (Zagare ve Kilgour, 2000: 285-307).

Rasyonalite

Soğuk Savaşın nükleer caydırıcılık stratejisi, Brodie, Wohlstetter, Schelling ve Kahn gibi caydırıcılığın rasyonel aktör okuluna mensup entelektüel kurucuları tarafından, karar verme sürecinde aktörlerin kültürel veya davranışsal niteliklerini dikkate almaksızın caydırıcılığın entelektüel doğasına odaklanan bir “rasyonel aktör” modeli üzerine oturtulmuştur (Blackwell, 2011: 34).

Devletlerin rasyonel olduğunu varsaymak, dışsal çevrelerinin farkında olduklarını ve beklentilerini nasıl gerçekleştirecekleri konusunda makul bir biçimde düşündüklerini varsaymak anlamına gelmektedir. Buna göre, devletler diğer devletlerin tercihlerini ve kendi davranışlarının bu devletlerin davranışlarını nasıl etkileyeceğini tahmin etmeye çalışmaktadırlar. Rasyonalite varsayımına göre, aktörler aralarından tercih yapmak zorunda oldukları farklı stratejileri gözden geçirdiklerinde her birinin fayda ve maliyetlerini dikkate alarak başarı olasılıklarını belirlemektedir (Mearsheimer, 2009: 244).

Rasyonalite varsayımı, insanların her ne kadar mükemmel bir biçimde optimal tercihler yapmasalar ve çoğu zaman aktörleri aşan küçük sapmalar söz konusu olsa da, kararların bir “en

iyi sonuçlar” evreni etrafında kümelenmeye yatkın olduğunu öne sürmektedir (Knopf, 2013: 22). Bu yaklaşıma göre, karar alıcılar verili bir fayda fonksiyonu ve sübjektif inanç altında, eğer bir eylem diğerinden daha yüksek bir beklenen faydayı (expected utility) teşvik etmekteyse bu eylemi bir diğerine tercih edecektir (Perea, 2012: 64). Görüldüğü üzere bu yaklaşım ekonomi kaynaklı olan maliyet-fayda analizi kavramıyla yakından ilişkilidir. Uluslararası politikaya uyarlanan bu kavramın temel öncülü, faydalar maliyetleri aştığında bir politik aktivitenin gerçekleştirileceği; maliyetler faydayı aştığında ise herhangi bir aktiviteye girilmeyeceğidir. Caydırıcılık konsepti çerçevesinde, bir meydan okumanın faydaları maliyetlerini aşarsa meydan okuma rasyonel hale geleceğinden, caydırıcılık başarısızlığa uğrayacaktır. Meydan okumanın maliyetleri faydalarını aşyorsa caydırıcılık başarılı olacaktır (Stein, 2009: 60).

1970’lerle birlikte, istatistiksel ve vaka çalışmasına dayalı metotların yaygınlaştığını, caydırma teorisinin ampirik olarak sınındığını ve bu çalışmaların 1950 ve 60’larda nükleer stratejinin geliştirilmesinde oyun teorisine dayalı olarak kullanılan “*rasyonel aktör*” varsayımlarına meydan okuduğunu belirtmek gerekmektedir (Knopf, 2010: 1). Özellikle sosyal normlar tarafından sürdürülen davranış rasyonel seçim modellerinin bireyselci ve rasyonalist temellerini zedelemektedir. Çünkü elde edilecek sonuçlara yönelik bir araç olan rasyonel eylemin aksine, norm odaklı davranış sonuç odaklı değildir. Benzer bir biçimde kimlik olgusunu rasyonel seçim modelleriyle uzlaştırmak çok güç görünmektedir çünkü kimlik doğrudan ve aracısız olarak çıkarları ve davranışları etkileyebilmektedir. Birçok araştırmacı etik eylemin bilinçli hesaplamadan kaynaklanmadığını belirtmektedir (Kahler, 1998: 937). Rasyonel seçim teorisi, elde edilecek amacın değerinin algılanması ve o amaca yönelik bağlılık düzeyi gibi farklılıkları göz ardı ederek “*ortak iyi*” hakkında herkesin aynı kavrayışa sahip olduğunu varsaymaktadır. Politik psikoloji çalışmaları ise politik sonuçlar konusunda insanların farklı duygusal çıkarlara sahip olduğunu ve bir konu hakkında farklı yargıya varabilecekleri üzerinde durmaktadır (Crenshaw, 2002: 142).

Caydırma teorisi ile ilgili en önemli problemin karşıt-kültür kıyaslama eksikliği olduğu söylenebilir. Stratejik düşüncenin ulusal biçimleri, kültürel farklılıkları yansıtabilmekte ancak standart caydırma teorisi bu farklılıkları tanınamaktadır. Caydırma teorisi, rasyonel seçim modelleriyle uyumlu bir “*caydırıcılık ortak anlayışı*” varsaymaktadır. Ne var ki devletler ödülleri ve çıkarları, tehditleri ve karşı-tehditleri, maliyetleri ve kazanımları, başarısızlık ve başarıları mükemmel biçimde hesaplasalar bile pratikte farklı davranabilmektedir (Zhang, 1992: 4-5).

Değerler, kültürler ve davranış biçimleri arasındaki farklılıklar sebebiyle aktörler rakiplerinin niyetlerini değerlendirmek ve tepkilerini tahmin etmek konusunda güçlük çekmektedir (Payne, 1996: 45-46). Bir aktörün rakibinin davranışları hakkında tutarlı görüşler oluşturabilmesi için ise bilginin diğerlerine iletilebilir olması gerektiği söylenebilir (Eggertsson, 1990: 302). Aktörlerin sadece dışsal bir parametre hakkındaki bilgisini değil, aynı zamanda bir diğer aktörün bilgisi hakkındaki bilgisini ifade eden “*ortak malumat*” olgusu, sosyal ve kültürel içeriği rasyonel modellere dahil etmeyi önerenlere bir bağlantı sağlamaktadır (Osborne ve Rubinstein, 1994: 73; Rubinstein, 1989: 385). Çünkü rasyonalist paradigma, farklı perspektiflerin bilgi eksikliğinden kaynaklandığını ve yeni data eklemenin gerçek durumun daha objektif kavranmasına eşdeğer

olduğunu öne sürmektedir. Dolayısıyla rasyonalist yaklaşım, bir durumun farklı yorumlanmasını bir sorunsal olarak ele almamaktadır (Rathbun, 2007: 543). Elbette ki karar yapıcılar bir konu hakkındaki bütün bilgiler elde edilene ve bütün doğrular bilinene dek beklemeyeceklerdir ki bu durum reel yaşamda mümkün değildir. Çoğu zaman karar yapıcılar bilişsel sınırlamalar ve sosyal normlara dayalı kültürel etmenlerden dolayı “*sınırlı rasyonalite*” içerisinde hareket etmektedir (Gigerenzer ve Selten, 2002: 4-10).

Belirtmek gerekir ki irrasyonel davranmak ve öngörülemeyen olmak caydırıcılığı zayıflatmaktadır (Dowding, 2011: 143). Nitekim çatışma teorisyenleri, caydırıcılığın bu paradoksuna dikkat çekmekte; rakibini caydırmak isteyen bir aktörün irrasyonel olmasının, daha az seçeneklere sahip olmasının veya konuyla ilgili bilgi eksikliğinin kendisinin avantajına olabileceğini belirtmektedir (Kavka, 1978: 285). Morgan (2003), devletlerin rasyonel görünse bile başarısız olabilirken, irrasyoneliteye rağmen başarılı olabileceğini öne sürerek caydırma teorisi açısından rasyonalite varsayımının tutarsız bir kılavuz olduğunu belirtmektedir (Morgan, 2003: 64).

Ortak Anlayış

Caydırıcı stratejiler, kimi durumlarda hiçbir çözümün meydana gelmediği, tekrarlanan savaflara ve krizlere neden olan koşullar yaratılabilmekte; bazen de istikrara ve çatışma çözümüne yol açan öğrenme, adaptasyon ve değişimin koşullarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla dengeli bir caydırıcılık ilişkisi yaratılmasının “*karşılıklı öğrenme*” olgusuna bağlı olduğu söylenebilir (Lieberman, 2013: 35-38; Morgan, 2012: 90).

Örneğin Irak’a karşı önalıcı stratejinin başarısızlığı neticesinde Birleşik Devletler ve İsrail’in İran’a karşı bir önleyici savaşı tercih eden yaklaşımının yerini günümüzde İran’ı nükleer silah elde etmekten yoksun bırakmaya yönelik diplomatik bir anlayış almıştır. Çünkü güvenlik politikalarının riskli yönü, karşılıklı bir güvenlik ikilemi yaratarak tekrarlanan krizlere yol açabilmesidir. Birleşik Devletler ve Çin ilişkilerinde de görüldüğü üzere, rakiplerin çevrelenmesi gereken bir tehdit mi, yoksa uzlaşılması gereken bir güç olarak mı değerlendirileceği tartışılmalıdır. Bu tartışmalarda Tayvan’ın bağımsızlık arayışı vb. konulardaki fikir ayrılığından kaynaklı gerginliğin anlamsız bir Asya krizi riski oluşturacağı görüşü baskın gelmektedir. Benzer bir şekilde, Birleşik Devletler’in Polonya ve Çek Cumhuriyeti’ndeki balistik füze savunmasını desteklemesi gibi konulardan dolayı Rusya, NATO genişlemesinden yakınsa da, bu tehditleri askeri hazırlıklarla caydırmak gibi bir davranışın Batı ile ilişkilerini bozacağından hareketle amaçlarını bilhassa ekonomik önlemler/tehditler üzerinden yürütmektedir (Betts, 2013: 87-99; Morgan ve Paul, 2009: 269-274). Hindistan ve Pakistan’ın 1980’lerle başlayan nükleer silah üretme süreci, 90’lı yılların sonunda nükleer yeraltı silah denemeleri gerçekleştirmeleriyle birlikte nükleer düzeyde yüksek yoğunluklu bir savaş endişesi yaratmıştır. Fakat Keşmir krizinde de test edildiği üzere kriz iki devletin liderlerinin bir nükleer tırmanma korkusundan dolayı tüm bölgeyi kapsayacak geniş ölçekli bir savaşa dönüşmemiştir (Chakma, 2011: 125). Arap-İsrail sorunu, 1967 Altı Gün Savaşı’ndan günümüze kadar birçok çatışmaya sahne olmuşsa da, İsrail’in nükleer politikası, rakiplerinin askeri amaçlarında değişiklik yapmasının bir aracı haline gelmiş; Arap komşularının

operasyonel planlarını topyekûn bir savaştan sınırlı savaş senaryolarına dönüştürmelerine yol açarak bu devletleri müzakere masasına çekmeye yardımcı olmuştur (Maoz, 2003: 44). Bu ve benzeri örneklerde görüldüğü gibi tekrarlı etkileşim ve düzenli iletişim halindeki aktörler, normatif bir caydırıcılık anlayışına dayalı bir politik öğrenme gerçekleştirebilmektedir.

Soğuk Savaş nükleer caydırıcılık stratejisinin başarısı, geleneksel caydırıcılığın günümüz koşullarında da kullanışlı olacağı yaygın inancını pekiştirmiştir. Çünkü bir politika dikkate değer bir başarı sağladığında aktörlerin sonraki durumlar dizisinde de o politikaya başvurması daha olasıdır. Fakat politik sonuçlar, nedenselliğin detaylarına dikkat edilmeden öğrenilebilmekte; çıkartılan dersler üstünkörü ve aşırı genelleştirilmiş olabilmektedir (Payne, 2013: 7). Günümüzde “nükleer barış oyunu”, Birleşik Devletler ve Rusya arasında ustaca oynanan iki kişilik bir oyun olmaktan çıkmıştır. Nükleer silah risklerine karşı özensiz bir dünyada nükleer aktörlerin sayısındaki artış ve bu aktörlerin aralarında sakıncalı ittifaklar geliştirme olasılığı büyük bir tehlike potansiyeli yaratmaktadır (Jeanes, 1996: 7). Dengeli nükleer güçler arasındaki ilişkiyi tanımlayan caydırıcılığın, davranışlarının öngörülebilirliği tartışma konusu olan nükleer güçler (Kuzey Kore, İran vb.) ve misilleme yapmanın mümkün olmadığı terörist gruplar karşısındaki etkisi tartışma konusu haline gelmiştir (Karp, 2004: 71-72; Sauer, 2009: 755).

Belirtmek gerekir ki Soğuk Savaşın nükleer caydırıcılık pratikleri, Batı medeniyetinin seküler fikirleri ile Aydınlanmanın insan mantığı ve modernite konusundaki vurgusu üzerine inşa edilen bir caydırıcılık kültürüne dayanmaktaydı. Bu kültür, insan yaşamının dokunulmazlığını, özel mülkiyetin kutsallığını ve uluslararası taahhütlerin yerine getirilmesini ifade eden “*pacta sunt servanda*” gibi ilkeleri benimseyen bir sosyal düzeni temsil etmekteydi (Adler, 2009: 92). Fakat 11 Eylül saldırıları, Westphalia paradigmasına radikal bir çıkış sergileyerek devletin güç kullanımındaki tekeline meydan okumuştur. Osama bin Laden, ünlü Alman askeri stratejist Clausewitz’in “*şiddet politikanın bir aracıdır*” anlayışını tersine çevirerek şiddeti politikanın amacı haline getirmiştir. Dolayısıyla bu saldırılar, stratejik nükleer caydırıcılığın iflası olarak nitelendirilmiştir (Kraska, 2007: 362-363). Bu noktada terörizmin intihar saldırısına dayalı yeni formuyla intihara dayalı olmayan eski formu arasında bir ayırım yapmak gerekmektedir. “*Eski terörizm*”, mücadeleleri süresince hayatta kalarak eylemlerinin sonuçlarını görmek isteyen ve elde ettiği faydaları temsil ettiği grupla paylaşmak isteyen bireylerden oluşan organizasyonları ifade etmektedir. Bu tür oluşumların gerek hedefleri gerekse de mücadele coğrafyası açısından sınırlı bir kapsam içinde hareket ettiğini belirtmek gerekir (Nalbandov, 2013: 95). İki kutuplu sistemin çöküşüyle birlikte ortaya çıkan intihar saldırısına dayalı terörizm anlayışı ise şehit olmanın dini veya ideolojik gerekçelerle meşru kılındığı bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla, saldırganların maliyetli misilleme tehdidiyle cezalandırılmasına dayalı olan caydırıcılık stratejisinin bu tür aktörler için işlerliği tartışmalı hale gelmiştir (Pape, 2003: 347). Kimi terörist gruplar, meşruiyetlerini kaybetme endişesinden dolayı sivillere karşı şiddet veya konvansiyonel olmayan silahların kullanımı gibi konularda kendilerini uluslararası normlarla sınırlama mekanizmasına sahiptir. Fakat Friedman’ın (2004) belirttiği üzere, özellikle İslami teröristlere normatif değerlerle karşı koymak çok güçtür çünkü birçok vakada görüldüğü üzere bu örgütlerin hitap ettikleri topluluklar bu eylemleri gayrimeşru olarak görmemektedir (Telleen, 2008: 43-44).

Günümüzde birçok araştırmacı konstrüktivizmin caydırıcılık üzerindeki etkilerine yönelerek caydırıcılığın ampirik kanıta dayanmayan öznel bir sosyal kurgu olduğunu; “*caydırıcılık oyunu*” oynayabilmek için aktörler arasında bir “*anlayış birliği*” olması gerektiğini belirtmektedir. Buna göre, aktörler arasında hiçbir örtüşen dünya görüşü yoksa bir caydırıcılık ilişkisi inşa etmek zorlaşmakta; anlayışın örtüşme derecesi ne kadar büyükse işleyen bir caydırıcılık yapısı oluşturma olasılığı o kadar artmaktadır. Çünkü aktörler normlar üzerinde hemfikirlerse bu normların ihlaliyle ilişkili olarak caydırıcı tehditlerin meşruluğunu kabul etmeye yatkın olmaktadır (Knopf, 2013: 25-26). Nitekim Soğuk Savaş’ın ortadan kalkmasıyla nükleer veya konvansiyonel anlamda birbirlerine korkunç zararlar verebilme yeteneğine sahip küresel aktörler, kendilerinin güç bakımından dengi olan rakiplerden değil, aksine daha zayıf aktörlerden endişe etmiş/zarar görmüşlerdir (Toft, 2009: 204-219). Bu doğrultuda bir güç avantajının caydırıcılık için yeterli bir koşul olmadığı; güç dengesi bakımından ideal koşullar altında dahi caydırıcılığın her bir tarafın stratejik askeri teçhizatının yapısı ve niteliğinden ziyade karar yapıcılarının tercihlerine ve algılamalarına dayanan kırılğan bir ilişki olduğu söylenebilir (Zagare, 1987: 47).

Caydırıcılık ve Oyun Teorisi

Caydırma teorisini açıklamada yardımcı bir unsur olarak 1950’lerle birlikte popüler olan “*Prisoners’ Dilemma*” ve “*Chicken Game*” gibi oyun modellerinin küresel güvenlik ve nükleer silahlanma yarışını anlamada önemli bir unsur olduğu söylenebilir (Sent, 2007: 455-471). “*Chicken Game*”, karşılıklı işbirliği yapmamanın nükleer felaketle sonuçlanacağına ilişkin olarak, stratejik nükleer rekabet açısından uygun bir analogi olmuştur. “*Prisoners’ Dilemma*” ise genellikle konvansiyonel caydırıcılık ve silahlanma yarışınının stratejik mantığını ortaya koymuştur (Harvey, 1997: 60-61).

Tek seferlik “*Prisoners’ Dilemma*” oyununda tarafların her biri açısından en iyi sonuç karşılıklı işbirliği olmasına rağmen tek “*Nash dengesi*” (dominant strateji) ihanet etmektir (Kreps vd., 1982: 245). Fakat tekrarlanan oyunlarda diğerleriyle işbirliği yapmak daha kazançlı olmaktadır (Stephens, 1996: 535). “*Prisoners’ Dilemma*” oyunu, bireysel rasyonalite (her iki tarafın bencil güdülerinin yansıtıldığı) ile grup rasyonalitesi (karşılıklı işbirliği neticesinde her iki tarafın da en yüksek getiriye elde ettiği) arasındaki gerilimin somutlaştırıldığı bir model olduğundan, etkileşim tekrarlandığında ihanet etme seçeneği zorunlu olarak en iyi tercih olmaktan çıkmaktadır. Çünkü tekrarlarla birlikte taraflar, öğretici geçmiş ve önemli bir gelecek ile devamlı/sürekli bir etkileşim içerisine girmektedirler (Axelrod, 1980: 379-380). Axelrod, aktörler açısından en başarılı uzun dönem stratejisinin, aktörlerin rakiplerinin kendileriyle işbirliği yapmaları durumunda işbirliği yapmalarını, işbirliği yapmadıkları durumlarda ise aynı ölçüde misilleme yapmalarını ifade eden “*kısasa kısas*” (*TFT*) stratejisi olduğunu öne sürmüştür (Kaufman, 2013: 49). Fakat Axelrod’un her biri bir diğeriyle etkileşim halinde bulunan çok sayıda aktörü göz önünde bulunduran modelinde, etkileşimler tesadüfi/rastgele dağıtılmaktadır. Halbuki çoğu caydırıcılık oyunu az sayıda ve rastgele olmayan, tanınabilir ve tahmin edilebilir rakiplerle olan etkileşimi ifade etmektedir (Zagare, 1987: 27). Bu ve benzeri modellerde stratejik ilişkiler sadece bireysel tercihlerin bir

toplamı olarak ele alınmakta; aktörler arası ilişkileri belirleyen koşullar göz ardı edilmektedir. Aktörler, iki farklı stratejiye (işbirliği-ihanet) başvurabilmeleri dışında pratik açıdan homojen olarak görülmektedir (Cecchi vd., 2001: 84-86).

TFT'nin aksine Osgood (1962), nükleer silahlanma yarışının tek taraflı girişilen aşamalı ve karşılıklı bir çeşit etkileşim olmasından dolayı tek taraflı tırmanmayı sürdürmek yerine gerilimi azaltarak tırmanmanın durdurulabileceğini ve tersine çevrilebileceğini belirtmiştir. “*Gerilim Düşürmede Aşamalı Karşılıklılık*” (*GRIT*) olarak isimlendirilen bu stratejiye göre, tek taraflı sürpriz işbirlikçi hamlelerde bulunmak ve karşılıklılık hemen belirmese bile dikkate değer bir süre boyunca işbirlikçiliği devam ettirmek gerekmektedir (Goldstein ve Freeman, 1990: 15; Kelman, 2008: 173).

Brams ve Kilgour (1987-88) ise statükodan bir sapmayı caydırmak için gerekli cezalandırmanın orantılılığını araştırdıkları bir caydırıcılık modeli üzerinde durmuşlardır (Arce ve Sandler, 2009: 387). Orantılılıktan veya kısasa kısastan bağıl sapmayı ölçen bir “*misilleme-kışkırtma oranı*” (*RP*) üzerinden ortaya koydukları çalışmada temel amaç, iki kişilik bir çatışma oyununda potansiyel bir kışkırtmanın üstesinden gelebilmek için gerekli optimal tehdidin belirlenmesi olmuştur. Bu doğrultuda, bir saldırganlık eylemini caydırmak için misilleme tehdidi düzeyinin hangi koşullar altında orantılılıktan daha az, orantılı (*TFT*) veya orantılılığın üstünde olması gerektiğini sorgulamışlardır (Harvey, 1997: 58-60).

Kısaca değinilen bu stratejilerin “*hata olasılığını*” göz önünde bulundurmayı ihmal ettiklerini belirtmek gerekmektedir. Örneğin ilk olarak işbirlikçi hamlede bulunan *TFT* stratejisi, bir kez ihanet hamlesiyle karşılaştığında bir daha işbirlikçi davranmayacaktır. Bu analitik sorunun sebebi, stratejilerin mükemmel bilgiye dayalı oyunlar teorisi çerçevesinde ele alınmasıdır (Harvey, 1997: 62). Mükemmel bilgi varsayımına göre, aktörler rakipleriyle olan etkileşimin bütün unsurlarının (önceki hamleler, rakibin niyetleri ve stratejileri, oyunun getiri fonksiyonları vs.) farkındadır (Allan ve Dupont, 1999: 29). Gerçek dünya ise bu tür tam bilgiye dayalı oyunlarda olduğu kadar basit ve şeffaf değildir. Genel olarak politika yapıcılar, rakiplerinin niyetleri hakkında tam bilgiye ulaşma imkanına sahip olmadıklarından dolayı oynadıkları oyunun “*Chicken*” mı, “*Prisoners Dilemma*” mı yoksa başka bir oyun mu olduğunu ayırt edemezler (Kilgour ve Zagare, 1991: 308-312).

Aktörler çoğu zaman rakiplerinin strateji ve getiri fonksiyonları hakkında eksik bilgi sahiptirler (Allan ve Dupont, 1999: 29). Harsanyi'nin (1967-68) argümanına göre, bir oyundaki eksik bilgi aktörleri sonsuz inanç silsilesine odaklanmaya zorlamaktadır. Bir *i* oyuncusu, bilgi sahibi olmadığı parametrelerin olası değerleri üzerinde, “*Bayesyen karar teorisi*”³ doğrultusunda matematiksel olarak tanımlanabilen bir olasılık dağılımı çerçevesinde bazı inançlara sahip olmak zorundadır.

3 Belirtmek gerekir ki Bayesyen olasılık teorisi belirsiz olaylar hakkında çıkarsama yapan bir istatistiksel teoridir. Eğer θ belirsizlikle karşı karşıya olan bir ilgi nesnesi ise (bir parametre, bir hipotez, bir model), Bayes Teoremi y datası ışığında θ hakkındaki önsel inançların rasyonel bir biçimde nasıl revize edileceğini göstermektedir [$p(\theta) \rightarrow y \rightarrow p(\theta|y)$]. Bayes kuralı, inançların doğruluğu veya derecesinin yüksek veya düşük olasılıklarına ihtimal vererek bu inanç derecelerini sürekli olarak yeni kanıt ışığında günceller (Jackman, 2009: 1-9; Elman ve Elman, 2003: 465-466).

Aynı şekilde, bir diğer oyuncu j , i 'nin bu “birinci dereceden inançları” hakkında, bir olasılık dağılımı tarafından tanımlanabilen “ikinci dereceden inançlara” sahip olmalıdır. Üçüncü ve daha yüksek dereceden inançlar için de geçerli olan bu inanç hiyerarşileri, bir oyuncunun rakibinin fayda fonksiyonları hakkında sahip olduğu inancı içermektedir (Harsanyi, 1994: 137; Myerson, 2004: 1818-1824). Bu çerçevede, iletişimin aktörlerin birbirlerinin niyetleri hakkındaki inançları nasıl etkilediğini anlayabilmek için inançların yeni bir bilgi karşısında güncellendiği *Bayes Kuralı*'na dayanan asimetric bilgiye dayalı “sinyal gönderme oyunları” güvenlik çalışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır (Kydd, 2015: 149-151).

Tam bilgiye dayalı oyunlarda aktörler kendi optimal stratejilerini seçerken rakiplerinin hamlelerini gözlemlemeksizin eş zamanlı hareket etmektedirler (Hausken, 2011: 484). Bu oyunların aksine genişleyen formdaki oyunlar, karar yapımının ardışık yapısını temsilen aktörlerin birbiri ardına hamle yaptığı durumları analiz etmeye yardımcı olmaktadır. Örneğin Wagner, karar alıcıların rakiplerinin daha önemli durumlarda nasıl bir davranışla karşılaşacakları konusundaki beklentilerini etkilemek açısından önemli olmayan meselelerde apaçık çıkarlarının aksine davranmalarının rasyonel davranışla uyumlu olduğunu göstermek için bir ardışık denge modeli kullanmaktadır (Wagner, 1992: 134).

Bilgi asimetrisine dayalı sinyal gönderme oyunlarında oyuncuların bir dizi farklı tercih “tipleri” (*types*) bulunmaktadır. Her bir oyuncunun getirisi, diğer oyuncunun tipine bağlıdır ve oyuncular diğer oyuncunun gerçek tipini bilmemektedir (Brandts ve Holt, 1992: 1350-1351). Mevcut modellerde aktörler güçlü-zayıf, dürüst-hileci, kararlı-kararsız şeklindeki kendi tipini bilmekte fakat başka hiç kimse onların tipini bilmemektedir (McGinnis, 1992: 444). Aktörler kendi eylemlerini seçmeden önce hamle yapan rakiplerinin tipini değil, sadece eylemlerini gözlemleyebilmektedir (Fudenberg ve Tirole, 1991: 321). Rakiplerin hamleleri doğrultusunda onların sert veya zayıf gibi çeşitli tiplerine olasılık atanan Bayesyen oyunlarda caydırıcı aktörün rakiplerinin inançlarını etkileyebilmesi için zayıf niyetli bir aktörün yüklenemeyeceği maliyetli eylemler yüklenmesi gerektiği düşünülmektedir (Walsh, 2007: 443-444).

Fearon (1997), politik liderlerin krizi tırmandırdıktan sonra geri adım atmaları durumunda iç politik maliyetine katlandıkları “elleri bağlama sinyalleri” ile niyetin ciddiyetini göstermek için krizin yaşanmadığı olağan dönemlerde harcanan kaynakları ifade eden “batık maliyet sinyalleri” arasında bir ayrım yapmaktadır. İlk olarak Putnam'ın (1988) ortaya koyduğu elleri bağlama sinyalleri, hükümetlerin iç politik taahhütlerini uluslararası krizlerde pazarlık gücünü arttıran bir stratejik koz olarak kullandığı iki düzeyli (iç/dış politika) bir oyun modeline dayanmaktadır. Bu sinyaller, katlanılan maliyet bakımından batık maliyet sinyallerinden daha cazip olsa bile, aktörleri savaşa taahhüdünü gerçekleştirmeye mecbur bıraktığından dolayı daha yüksek bir savaş olasılığı oluşturmaktadır (Fearon, 1997: 72-82; Lindner, 2006: 39).

Belirtmek gerekir ki Bayesyen oyunlar “ortak önsel inançlar” varsayımına dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, başlangıç olarak her bir oyuncu her bir olası durumun olasılık düzeyi hakkında diğeriyle aynı fikirdedir. A ve B aktörlerinden oluşan bir örnek üzerinden gidecek olursak,

Aumann'ın (1976) "*fikir birliği teoremine*" (agreement theorem) göre, eğer hem A hem de B aynı bilgiyi gözlemlerse gerçek durum hakkındaki inançları birbirine yakınsayacaktır. Özel (eksik) bilgi yaklaşımı, aktörlerin özel bilgiyi almadan önce özdeş inançları paylaştığı varsayımına dayanmaktadır (Aumann, 1976: 1236-1239). Diğer bir deyişle, bu modellerde bir aktörün davranışından yapılan çıkarımların herkesçe aynı olduğu varsayılmaktadır. Oyun teorisinde bir aktörün tercihleri veya tipi doğrudan gözlemlenmemektedir. Dolayısıyla oyun teorisyenleri, bir aktörün tipini anlamada davranışın doğru ve ortak gözlemlenmesine güvenmektedir (Morrow, 1994: 17-19). Fakat reel yaşamda aktörler farklı temel teorik perspektiflere sahip olabileceğinden, aynı bilginin varlığı durumunda bile, aktörlerin belirsiz bir olay/durum hakkındaki inançlarının birbirine yakınsaması başarısızlığa uğrayabilir (Smith ve Stam, 2004: 786-787). Diğer yandan, aktörlerin yeni bir bilgi karşısında inançlarını revize ettikleri bir formal model her ne kadar mantıksal olarak tutarlı olsa da, ampirik olarak yanlış olabilir (Brown vd., 2000: 14-15). Bu bağlamda oyun teorisi açısından tercihlerin psikoloji, kültür ya da geçmiş tecrübe gibi eğilimlerle açıklandığı davranışsal yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç

Geleneksel caydırma teorisi, aktörlerin olası bir nükleer savaştan kaçınacakları varsayımıyla hareket eden rasyonel bir model üzerine oturtulmuştur. Soğuk Savaş boyunca Amerikan ve Sovyet askeri/politik kurumlarının paylaştığı bu rasyonalite anlayışı, her ne kadar ideolojik, kültürel veya psikolojik faktörler tarafından yönlendirilseler bile, aktörlerin maliyet-fayda hesaplamalarına dayanan pratiklere başvurmalarına yardımcı olmuştur. 11 Eylül 2001'de, nükleer güç olarak kesin üstünlüğe sahip olan Birleşik Devletler'in terör saldırılarına maruz kalması, Soğuk Savaş dönemi caydırıcılık anlayışının yetersiz olduğunu göstermiştir. Çünkü bu saldırılar, adeta Batı modernitesi ve rasyonalizme bir tepki olarak Soğuk Savaş caydırıcılık kültürünü yıkan bir anlayışı temsil etmiştir. Bu anlayış, herhangi bir değerler sisteminden ve dolayısıyla kendini-kontrol mekanizmasından yoksun hareket etmekte; evrensel değerleri birer Batı doktrini ve pratiği olarak gören ve tutarlı rasyonellere sahip olmayan dinsel ve mistik motiflerle hareket etmektedir. Bu doğrultuda, caydırma teorisinin yeni gelişmelerin yarattığı sorular ışığında revize edilmesi gerekmektedir.

Soğuk Savaş sonrası yeni güvenlik çağındaki gelişmeler, karar yapımının rasyonel aktör modeliyle uyumlu ilerlememektedir. Çünkü birçok aktör, katlanacağı maliyetler son derece yüksek olsa bile, değer odaklı bir davranış sergilemekte; ideolojik, dini veya psikolojik amaçlara yüksek düzeyde bağlılık göstererek soyut hedefler peşinde koşabilmektedir. Böylece, maliyetlerin faydaları aşması durumunda aktörlerin caydırılmış olacağını varsayan geleneksel yaklaşım geçersiz hale gelmektedir.

Temel analiz birimi olarak ulus devletleri esas alan geleneksel caydırma teorisinin sadece devlet dışı aktörler konusunda değil, aynı zamanda başarısız devletler konusunda da yetersiz kaldığı söylenebilir. Çünkü bu devletler, dış tehditler karşısında uluslararası güvenlik hedeflerinden

daha çok, iç politik rakipleriyle mücadeleye yoğunlaşmaktadır. Rejim güvenliğinin sürekli tehdit altında olduğu bu tür devletlerin karar alıcıları, sonucunda başarı olasılığı gözetmeksizin caydırıcı tehditlere meydan okumaya daha yatkın olabilmektedir.

Caydırma teorisi, tarafların yoğun bir rekabet içinde olduğu sürekli bir etkileşim varsaymaktadır. Bu tür bir rekabet içinde bulunmayan rakiplerin ise caydırıcılığın stratejik mantığı konusunda hemfikir olmaları çok güç görünmektedir. Çünkü askeri faaliyetlerin uygunluğu ve orantılılığı bağlamında caydırıcı tehditlerin meşruluğu konusundaki normatif değerler, sürekli etkileşim ve iletişime dayalı bir politik öğrenme süreciyle ortaya çıkmaktadır.

İki süper gücün etkileşimi tarafından şekillendirilen iki kutuplu sistemin aksine günümüzün çok kutuplu yapısı, kültürel, ideolojik ya da dini/mezhepsel olarak birbirinden farklı olan aktörler arasında çok katmanlı ve öngörülemez ölçüde koordinasyonsuz etkileşimler ortaya çıkarmıştır. 11 Eylül sonrası dönemde, başta Irak ve Suriye olmak üzere Ortadoğu coğrafyasında, hükümetlerin merkezi otonomilerini milislere terk ettiği, çatışmaların hem devletler arasında hem de ülke içinde eş zamanlı yaşandığı bir süreç ortaya çıkmıştır. İlk olarak nükleer düzeydeki devletler arası ilişkiler örneğinde ortaya çıkan caydırıcılık anlayışının büyük güçler, kimyasal, biyolojik ya da nükleer silahlara sahip bölgesel güçler, devlet dışı aktörler ya da kolektif aktörler arasındaki karmaşık asimetrik ilişkiyi kapsayacak şekilde yeniden ele alınması gerekmektedir.

Caydırma teorisiyle eş zamanlı ilerleyen ve aktörlerin rakiplerinin tercihleri hakkında tam/kesin bilgiye sahip olduğunu varsayan oyun teorisi, sinyal gönderme ve itibar inşasına dayalı eksik bilgiye dayalı oyunlar teorisiyle geliştirilse de, caydırıcılığı açıklamada analitik yetersizlikler barındırmaktadır. Gerçekleştirilen caydırıcı askeri/politik hamlelerin inandırıcılığı, caydırılması umulan rakip gözlemcilerin bu eylemleri nasıl algıladığına bağlıdır. Farklı perspektiflere sahip aktörlerin birbirlerinin gerçek niyetleri hakkında tutarlı görüşler üretmesi son derece karmaşık bir çıkarsama problemidir. Dolayısıyla, caydırıcılık ve oyun teorisi bağlamındaki rasyonalist paradigmayı, aktörlerin bilişsel yeteneğindeki sınırlamaların (kognitivizm) ve kimlik ve normların karar alma süreçlerindeki etkisinin (konstrüktivizm) de hesaba katıldığı yeni yaklaşımlarla destekleme gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Tüm bunlar dikkate alındığında, caydırıcılığın değişen koşullara bağlı olarak ortaya çıkan metodolojik yetersizliğinin tartışılması ve yeniden formüle edilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çünkü bir teorinin mevcut deneysel gerçekliklerle uyumsuz bir şekilde ayakta kalması mümkün değildir. Diğer yandan, caydırıcılık hem bir teori hem de bir politika aracı olduğundan dolayı teorinin temel varsayımlarındaki tutarsızlıklar, uygulanan politikanın sonuçlarını da etkileyebilmektedir. Çünkü politik tercihler, teorinin varsayımları dikkate alınarak belirlenmektedir.

Kaynakça

- Abrahms, Max (2014) "Deterring Terrorism: A New Strategy", *Perspectives On Terrorism*, 8(3): 1-15.
- Adler, Emanuel (2009) "Complex Deterrence in the Asymmetric-Warfare Era", içinde T.V. Paul, Patrick M. Morgan, James J. Wirtz (der.) *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*, Chicago, The University of Chicago Press: 85-108
- Alastair Smith ve Allan C. Stam (2004) "Bargaining and the Nature of War", *Journal of Conflict Resolution*, 48(6): 783-813.
- Allan, Pierre ve Cedric Dupont (1999) "International Relations Theory and Game Theory: Baroque Modeling Choices and Empirical Robustness", *International Political Science Review*, 20(1): 23-47.
- Arce, Daniel G. ve Todd Sandler (2009) "Deterrence: Credibility and Proportionality", *Economics & Politics*, 21(3): 384-408.
- Arreguin-Toft, Ivan (2001) "How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict", *International Security*, 26(1): 93-128.
- Arreguin-Toft, Ivan (2009) "Unconventional Deterrence: How the Weak Deter the Strong", içinde T.V. Paul, Patrick M. Morgan, James J. Wirtz (der.) *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*, Chicago, The University of Chicago Press: 204-221.
- Art, Robert J. ve Kenneth N. Waltz (1983) *The Use of Force: International Politics and Foreign Policy*, Maryland, 2. Baskı, University Press of America.
- Aumann, Robert J. (1976) "Agreeing to Disagree", *The Annals of Statistics*, 4(6): 1236-1239.
- Axelrod, Robert (1980) "More Effective Choice in the Prisoner's Dilemma", *The Journal of Conflict Resolution*, 24(3): 379-403.
- Aydın, Mustafa ve Fulya Ereker (2012) "Stratejik Çalışmalarda Caydırıcılık ve Oyun Teorisi", içinde Mustafa Aydın ve Ahmet Haluk Atalay (der.) *Strateji ve Güvenlik*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları: 60-82.
- Bates, Brian ve Chris McHorney (2000) *Developing a Theoretical Model of Counterproliferation for the 21st Century*, New York, The Edwin Mellen Press.
- Betts, Richard K. (2013) "The Lost Logic of Deterrence: What the Strategy That Won the Cold War Can-and Can't-Do Now", *Foreign Affairs*, 92(2): 87-99.
- Birch, Jim (1985) "The madman theory of war: a possible application in therapy", *Journal of Family Therapy*, (7): 147-159.
- Blackwell, James (2011) "Deterrence at the Operational Level of War", *Strategic Studies Quarterly*, 30-51.
- Brandts, Jordi ve Charles A. Holt (1992) "An Experimental Test of Equilibrium Dominance in Signaling Games", *The American Economic Review*, 82(5): 1350-1365.
- Brown, Michael E., Owen R. Cote Jr., Sean M. Lynn-Jones, Steven E. Miller (2000) *Rational Choice and Security Studies: Stephen Walt and His Critics*, Cambridge, MIT Press.
- Cecchi, Rita, Rosaria Conte, Cristiano Castelfranchi (2001) "Fraud, Exchange and Co-operation", içinde Nicole J. Saam ve Bernd Schmidt (der.) *Cooperative Agents: Applications in the Social Sciences*, London, Kluwer Academic Publishers: 83-108.
- Chakma, Bhumitra (2011) *The Politics of Nuclear Weapons in South Asia*, Surrey, Ashgate Publishing.
- Charles, Elizabeth C. (2015) "Mikhail Gorbachev", içinde Andrew L. Johns (der.) *A Companion to Ronald Reagan*, West Sussex, Wiley Blackwell.
- Crenshaw, Martha (2002) "The Utility of Political Psychology", içinde Kristen Renwick Monroe (der.) *Political Psychology*, London, Lawrence Erlbaum Associates: 141-150.
- Danilovic, Vesna (2001) "The Sources of Threat Credibility in Extended Deterrence", *The Journal of Conflict Resolution*, 45(3): 341-369.

- Davis, Paul K. ve Brian Michael Jenkins (2002) *Deterrence & Influence in Counterterrorism: A Component in the War on al Qaeda*, Santa Monica, RAND Corporation.
- Dorman, Andrew, Michael D. Kandiah ve Gillian Staerck (2005) *The Falklands War*, London, Centre for Contemporary British History.
- Dowding, Keith (2011) *Encyclopedia of Power*, California, Sage Publications.
- Eggertson, Thrainn (1990) *Economic Behavior and Institutions*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Elman, Colin ve Miriam Fendius Elman (2003) *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*, Cambridge, The MIT Press.
- Fearon, James D. (1997) "Signaling Foreign Policy Interests: Tying Hands versus Sinking Costs", *The Journal of Conflict Resolution*, 41(1): 68-90.
- Field, Alexander J. (2004) "Schelling, von Neumann, and the Event that Didn't Occur", *Games*, (5): 53-89.
- Fudenberg, Drew ve Jean Tirole (1991) *Game Theory*, Cambridge, MIT Press.
- Gartzke, Erik ve Dong-Joon Jo (2009) "Bargaining Nuclear Proliferation and Interstate Disputes", *Journal of Conflict Resolution*, 53(2), 2009: 209-233.
- Gerson, Michael S. (2009) "Conventional Deterrence in the Second Nuclear Age", *Parameters*, 32-48.
- Gigerenzer G. ve R. Selten (2002) *Bounded Rationality: The Adaptive Toolbox*, Massachusetts, MIT Press.
- Ginges, Jeremy (1997) "Deterring the Terrorist: A Psychological Evaluation of Different Strategies for Deterring Terrorism", *Terrorism and Political Violence*, 9(1), 1997: 170-185.
- Goldstein, Joshua S. ve John R. Freeman (1990) *Three-Way Street: Strategic Reciprocity in World Politics*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Harsanyi, John C. (1994) "Games with Incomplete Information-Nobel Lecture", *Economic Sciences*, 136-152.
- Harvey, Frank P. (1997) *The Future's Back, Nuclear Rivalry, Deterrence Theory, and Crisis Stability after the Cold War*, London, McGill-Queen's University Press.
- Hausken, Kjell (2011) "Strategic Defense and Attack of Series Systems When Agents Move Sequentially", *IIE Transactions*, (43): 483-504.
- Howard, Michael E. (1981) "On Fighting a Nuclear War", *International Security*, 5(4): 3-17.
- Huth, Paul K. (1999) "Deterrence and International Conflict: Empirical Findings and Theoretical Debate", *Annual Review of Political Science*, (2): 25-48.
- Hynek, Nik (2010) "Missile Defence Discourses and Practices in Relevant Modalities of 21st Century Deterrence", *Security Dialogue*, 41(4): 435-459.
- Jackman, Simon (2009) *Bayesian Analysis for the Social Sciences*, West Sussex, John Wiley & Sons.
- Jeanes, Ike (1996) *Forecast and Solution: Grappling with the Nuclear, a Trilogy for Everyone*, Blacksburg, Pocahontas Press.
- Kahler, Miles (1998) "Rationality in International Relations", *International Organization*, 52(4): 919-941.
- Kane, Thomas M. ve David J. Lonsdale (2012) *Understanding Contemporary Strategy*, New York, Routledge.
- Karaosmanoğlu, Ali L. (1996) "Nükleer Stratejinin İlk On Yılı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1-4): 323-346.
- Karp, Aaron (2004) "The New Indeterminacy of Deterrence and Missile Defence", *Contemporary Security Policy*, 25(1), 2004: 71-87.
- Kaufman, Whitley R. P. (2013) *Honor and Revenge: A Theory of Punishment*, New York, Springer.
- Kavka, Gregory S. (1978) "Some Paradoxes of Deterrence", *The Journal of Philosophy*, 75(6): 285-302.
- Kelman, Herbert C. (2008) "A Social-Psychological Approach to Conflict Analysis", içinde D. Sandole, S. Byrne, I. Sandole-Staroste, J.Senehi (der.) *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*, New York, Routledge: 170-183.
- Kilgour, D. Marc ve Frank C. Zagare (1991) "Credibility, Uncertainty, and Deterrence", *American Journal of*

- Political Science*, 35(2): 305-334.
- Kissinger, Henry (2000) *Diplomasi*, (İbrahim H. Kurt, Çev.), Ankara, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Knopf, Jeffrey W. (2010) "The Fourth Wave in Deterrence Research", *Contemporary Security Policy*, 31(1): 1-33.
- Knopf, Jeffrey W. (2013) "Rationality, Culture and Deterrence", *Monterey Institute of International Studies*, (009): 1-37.
- Kraska, James (2007) "Torts and Terror: Rethinking Deterrence Models and Catastrophic Terrorist Attack", *American University International Law Review*, 22(3): 361-391.
- Krepon, Michael (2001) "The Stability-Instability Paradox, Misperception and Escalation Control in South Asia", *The Henry L. Stimson Center*, 1-24.
- Kreps, David M., Paul Milgrom, John Roberts, Robert Wilson (1982) "Rational Cooperation in the Finitely Repeated Prisoners' Dilemma", *Journal of Economic Theory*, (27): 245-252.
- Kydd, Andrew H. (2015) *International Relations Theory: The Game Theoretic Approach*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Lebow Richard Ned ve Janice Gross Stein (1995) "Deterrence and the Cold War", *Political Science Quarterly*, 110(2): 157-181.
- Levine David K. ve Robert A. Levine (2006) "Deterrence in the Cold War and the War on Terror", *Defence and Peace Economics*, 17(6), 2006: 605-617.
- Lieberman, Elli (2013) *Reconceptualizing Deterrence: Nudging toward rationality in Middle Eastern rivalries*, New York, Routledge.
- Lindner, Johannes (2006) *Conflict and Change in EU Budgetary Politics*, New York, Routledge.
- Long, Austin (2008) *Deterrence, From Cold War to Long War, Lessons From Six Decades of RAND Research*, California, Rand Corporation.
- Maoz, Zeev (2003) "The Mixed Blessing of Israel's Nuclear Policy, *International Security*, 28(2): 44-77.
- McGinnis, Michael D. (1992) "Deterrence Theory Discussion: I: Bridging or Broadening The Gap? A Comment on Wagner's Rationality and Misperception in Deterrence Theory", *Journal of Theoretical Politics*, (4)4: 443-457.
- Mearsheimer, John J. (2009) "Reckless States and Realism", *International Relations*, 23(2): 241-256.
- Mercer, Jonathan (1996) *Reputation and International Politics*, New York, Cornell University Press.
- Miller, Gregory D. (2003) "Hypotheses on Reputation: Alliance Choices and the Shadow of the Past", *Security Studies*, 12(3): 40-78.
- Morgan, Patrick M. (2003) *Deterrence Now*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Morgan, Patrick M. ve T. V. Paul (2009) "Deterrence among Great Powers in an Era of Globalization", içinde T.V. Paul, Patrick M. Morgan, James J. Wirtz (der.) *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*, Chicago, The University of Chicago Press: 259-276.
- Morgan, Patrick M. (2012) "The State of Deterrence in International Politics Today", *Contemporary Security Policy*, 33(1): 85-107.
- Morrow, James D. (1994) *Game Theory for Political Scientists*, Princeton, Princeton University Press.
- Myerson, Roger B. (2004) "Comments on Games with Incomplete Information Played by Bayesian Players, I-III: Harsanyi's Games with Incomplete Information", *Management Science*, 50(12): 1818-1824.
- Nalbandov, Robert (2013) "Irrational Rationality of Terrorism", *Journal of Strategic Security*, 6(4): 92-102.
- Osborne, Martin J. ve Ariel Rubinstein (1994) *A Course in Game Theory*, Cambridge, MIT Press.
- Pape, Robert A. (2003) "The Strategic Logic of Suicide Terrorism", *American Political Science Review*, 97(3): 343-361.

- Paret, Peter (1986) *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*, Princeton, Princeton University Press.
- Payne, Keith B. (1996) *Deterrence in the Second Nuclear Age*, Lexington, The University Press of Kentucky.
- Payne, Keith B. (2013) *Understanding Deterrence*, New York, Routledge.
- Perea, Andres (2012) *Epistemic Game Theory: Reasoning and Choice*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Powell, Robert (1990) *Nuclear Deterrence Theory: The Search for Credibility*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Powell, Robert (2003) "Nuclear Deterrence Theory, Nuclear Proliferation and National Missile Defense", *International Security*, 27(4), 2003: 86-118.
- Quackenbush, Stephen L. (2011) "Deterrence Theory: where do we stand?", *Review of International Studies*, 37(2): 741-762.
- Rathbun, Brian C. (2007) "Uncertain about Uncertainty: Understanding the Multiple Meanings of a Crucial Concept in International Relations Theory", *International Studies Quarterly*, 51(3): 533-557.
- Roehrig, Terence (2006) *From Deterrence to Engagement: The U.S. Defense Commitment to South Korea*, Lanham, Md., Lexington Books.
- Rubinstein, Ariel (1989) "The Electronic Mail Game: Strategic Behavior Under Almost Common Knowledge", *The American Economic Review*, 79(3): 385-391.
- Russett, Bruce, Harvey Starr ve David Kinsella (2006) *World Politics: The Menu For Choice*, Boston, 9. Baskı, Wadsworth Publishing.
- Sandler, Todd ve Daniel G. Arce (2003) "Terrorism and Game Theory", *Simulation & Gaming*, 34(3): 319-337.
- Sauer, Tom (2009) "A Second Nuclear Revolution: From Nuclear Primacy to Post-Existential Deterrence", *The Journal of Strategic Studies*, 32(5): 745-767.
- Schelling, Thomas C. (1960) *The Strategy of Conflict*, Cambridge, Harvard University Press.
- Sent, Esther-Mirjam (2007) "Some like it cold: Thomas Schelling as a Cold Warrior", *Journal of Economic Methodology*, 14(4): 455-471.
- Stein, Janice Gross (2009) "Rational Deterrence against "Irrational" Adversaries? No Common Knowledge", içinde T.V. Paul, Patrick M. Morgan, James J. Wirtz (der.) *Complex Deterrence: Strategy in the Global Age*, Chicago, The University of Chicago Press: 58-84.
- Stephens, Christopher (1996) "Modelling Reciprocal Altruism", *British Journal for the Philosophy of Science*, 47(4): 533-551.
- Telleen, Paul C. (2008) *Deterrence and Nuclear Terrorism*, Washington, ProQuest LLC.
- Wagner, R. Harrison (1992) "Rationality and Misperception in Deterrence Theory", *Journal of Theoretical Politics*, 4(2): 115-142.
- Walsh, James Igoe (2007), "Do States Play Signaling Games", *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*, 42(4): 441-459.
- Walt, Stephen M. (1991) "The Renaissance of Security Studies", *International Studies Quarterly*, 35(2): 211-239.
- Welch, David A. (2005) *Painful Choices: A Theory of Foreign Policy Change*, Princeton, Princeton University Press.
- Wenger, Andreas ve Alex Wilner (2012) *Deterring Terrorism: Theory and Practice*, Stanford, Stanford University Press.
- Yost, David S. (2011) "The US Debate on NATO Nuclear Deterrence", *International Affairs*, 87(6): 1401-1438.

Zagare, Frank C. (1987) "The Logic of Deterrence", *Analyse & Kritik*, (9): 47-61.

Zagare, Frank C. ve D. Marc Kilgour (2000) *Perfect Deterrence*, Cambridge, Cambridge University Press.

Zhang, Shu Guang (1992) *Deterrence and Strategic Culture: Chinese-American Confrontations, 1949-1958*, Ithaca, Cornell University Press.